

Skapande förstörelse i marknader genom teknokrater och marknadsmisslyckanden

GABRIEL SÖDERBERG

är fil dr i ekonomisk historia vid Uppsala universitet och forskar bl a om hur marknader har utvecklats historiskt och om expertgruppers roll i marknadsutveckling. gabriel.soderberg@ekhist.uu.se

Denna artikel presenterar ett analytiskt ramverk för att förstå hur marknader förändras över tid. Marknadsmisslyckanden ger upphov till en process där olika aktörer försöker lösa eller mildra de upplevda problemen. En särskild grupp funktionärer, marknadsteknokrater, specialiserar sig på att lösa marknadsmisslyckanden och interagerar med andra marknadsaktörer för att förändra marknadens struktur på ett sätt som minskar upplevda problem. Resultatet är en process av ständiga förändringar av marknader.

Dominerande marknadsteorier ägnar mycket liten uppmärksamhet åt hur marknaden egentligen fungerar (North 1977; Coase 1988). Alfred Marshall gav ingen definition av marknaden, utan behandlade den analytiskt som en icke-specificerad anordning som upprättar en jämvikt mellan utbud och efterfrågan (De Vroey 1999, s 321). Léon Walras föreslog ett tankeexperiment för hur allmän marknadsjämvikt uppnås: genom den walrasianska auktionären, som experimenterar med priser fram till dess att jämvikt har uppnåtts på samtliga marknader. Denna modell har inga likheter med verkligheten och var troligen en teoretisk manöver för att kunna tolka allmän jämvikt som lösningen på ett simultant ekvationssystem (Walker 2001; Keen 2011, s 180). Bägge dessa teorier är ahistoriska. I Marshalls version är tid en variabel som enbart har relevans i förhållande till hur jämvikten flyttas runt mellan olika punkter i ett annars statiskt system. För Walras har tid betydelse endast för auktionärens experimenterande med priser fram till dess att allmän jämvikt har erhållits.

Spänningen mellan statiska, tidslösa marknadsteorier och den uppenbart dynamiska och stundtals turbulenta ekonomiska verkligheten uppmärksammades bl a av österrikiska tänkare. Friedrich Hayek blev under 1930-talet allt mer obekvämd med jämviktsbegreppet (Butos 1985). Han omformulerade detta som ett hypotetiskt tillstånd där samtliga marknadsdeltagare har korrekt information om objektiva data (Hayek 1937, s 41). Detta tillsammans med utgångspunkten om mänskliga kognitiva begränsningar lade grunden till förståelsen av marknaden som en spontant genererad informationsprocessor (Hayek 1945). Ny information i en ständig upptäcktsprocess kanaliseras av marknaden till individerna, jämvikt förblir därför ett hypotetiskt begrepp (Hayek 2002). Eftersom marknaden är oupplösligt förenad med mänskliga kognitiva begränsningar kan vi dock aldrig förstå hur den fungerar. Marknaden är någonting mänskligheten har snubblat över och lärt sig använda utan att förstå (Hayek 1945, s 528). I

senare skrifter beskrev Hayek marknadens spontana ordning som ett spel, katallaxi, där individer tar beslut på grundval av den information marknaden kanaliserar till dem genom priser (Hayek 1982, s 116). Men processen i vilken ny fakta omformas och kanaliseras till individerna ”i kodad form” (Hayek 1982, s 117) tillskrivs fortfarande den spontant genererade ordningens inneboende egenskaper. Marknadens funktionssätt förblir därför hos Hayek något av en ”svart låda”. En sådan utgångspunkt försvårar analys av marknadsutveckling och studier av varför marknader är mer eller mindre välfungerande.

Joseph Schumpeters vision av kapitalismen som en evolutionär process gjorde att han uttryckligen förkastade statiska marknadsteorier. De senare beskrevs som ”fragmentariska analyser” (Schumpeter 1976, s 82) vilka systematiskt utelämnade den mest fundamentala av kapitalismens egenskaper: dess ständiga evolution genom nya innovationer som slår sönder äldre strukturer i en process av skapande förstörelse. Entreprenörernas roll i denna process gjorde att Schumpeter framför allt ägnade sin uppmärksamhet åt dessa snarare än åt hur marknadsmekanismen också kan betraktas som en evolverande delkomponent i ett evolutionärt ekonomiskt system. Ett studium av marknadsmekanismer inspirerad av en evolutionär syn syftar därför till att undersöka skapande förstörelse i marknadsmekanismerna och hur dessa utvecklas.

Att studera marknader som evolutionära system innebär att man analytiskt uppmärksammar deras olika komponenter och hur dessa förändras över tid. Teknologi, särskilt inom transport, kommunikation och informationshantering, har effekter på hur marknader fungerar. Det gäller också introduktionen av nya yrkesgrupper med uppgift att sörja för olika funktioner inom marknaden. Marknadsutveckling definieras därför som förändringar i marknadernas struktur, bestående av teknologier, funktionärer, infrastruktur och regelverk (Söderberg 2013, s 13–16). Ett liknande förhållningssätt har bl a använts för att studera marknader inom exempelvis ekonomisk antropologi och sociologi (Fliegstein 2001; Knorr-Cetina och Preda 2005; Zaloom 2006). Trots många goda sidor lider de antropologiska och sociologiska marknadsstudierna av bristen på ett stringent analytiskt ramverk som underlättar empiriska undersökningar av utvecklingen på olika marknader. Centralt här är att identifiera problemområden som sätter igång en förändringsprocess via olika aktörer med incitament att förändra marknadens struktur. Denna artikel presenterar en av flera tänkbara utvecklingsdynamiker. Denna tar sig uttryck i samspelet mellan marknadsmisslyckanden och en särskild grupp med funktion att reducera dessa problem. Jag kallar denna grupp funktionärer ”marknadsteknokrater”.

Artikeln disponeras enligt följande. Först beskriver jag hur marknadsmisslyckanden ger upphov till efterfrågan på förändringar i marknadsstrukturen. Därefter beskriver jag marknadsteknokraterna som aktörer, följt av en redovisning av faktorer som problematiserar marknadsteknokraternas aktiviteter.

1. Marknadsmislyckanden som förändringsfaktor i marknadsutveckling

Begreppet marknadsmislyckande används i regel i en statisk kontext och definieras som ett utfall med en jämvikt som inte är paretooptimal (Bator 1958). I grundläggande textböcker utgör de därför skäl för regleringar (t ex Frank och Bernanke 2009). Regleringarna är här dock exogena och ändrar helt enkelt jämvikt från en punkt till en annan i ett statiskt system. I institutionell teori diskuteras hur förändringar i äganderätter kan lösa marknadsmislyckanden (Coase 1960). Men detta förändrar inte marknadens funktionssätt, utan möjliggör endast att områden som tidigare låg utanför marknadens område integreras i dess automatiskt effektiva mekanism. Därmed kan äganderättsbaserad institutionell teori ses som en påbyggnad av traditionell mikroekonomi (Furubotn och Pejovich 1972). Begreppet marknadsmislyckande kan dock vara användbart också i ett evolutionärt förhållningssätt till marknader. Här är marknadsmislyckanden dock inte utmärkande för en jämvikt, utan problem som ger upphov till incitament att hitta en lösning och därmed förändringar av marknadsstrukturer. Flera av de vanligen uppmärksammade anledningarna till marknadsmislyckande, exempelvis asymmetrisk information, kan också appliceras i en evolutionär kontext. Förekomsten av sådana problem, och efterfrågan på lösningar, kan placeras i centrum av ett analytiskt ramverk för att förstå en av de drivande dynamikerna i marknadsutveckling.

Teoribildningen kring asymmetrisk information ger en bra utgångspunkt för att diskutera ett sådant ramverk. George Akerlof (1970) beskrev problemet när varor av låg kvalitet tenderar att tränga ut varor av högre kvalitet. Anledningen är att det saknas information för att säkerställa överlägsna varors kvalitet, varför köparen blir obenägen att betala ett högt pris. En sådan situation skapar en efterfrågan på en lösning. Denna efterfrågan kan ge upphov till en förändringsprocess av marknaden.

Den nyss nämnda artikelns publikationshistoria utgör ett intressant exempel på spänningen mellan en statisk och en evolutionär syn på marknader. Artikeln refuserades flera gånger. *Journal of Political Economy* motiverade sitt beslut bl a genom att konstatera att jordbruksprodukter sorterades och såldes efter sin kvalitet. Detta, enligt redaktören, visade att marknaden själv hanterade det problem som identifierades i artikeln (Akerlof 2001). Ingen eftertanke ägnades dock åt *hur* detta standardiseringssystem hade uppstått och utvecklats. Akerlof var själv mycket vag på denna punkt och skrev att "många olika typer av institutioner kan uppstå" (Akerlof 1970, s 499) för att motverka negativa effekter av informationsasymmetrier.

Men att sådana institutioner "kan uppstå" innebär att marknader kan genomgå en förändringsprocess. Tid spelar med andra ord roll. Den historiska metoden kan därför med fördel användas. Genom att studera marknadsaktörers agerande för att hantera olika problem på marknader kan man både få en uppfattning om vilka typer av problem som tenderar att uppstå på marknader och hur man kan uppnå bästa möjliga fungerande mark-

nader. I exemplet ovan nämndes existensen av sortering av jordbruksprodukter enligt kvalitetskriterier. Sådana kriterier uppstår inte automatiskt och följer inte automatiskt med så fort en marknad uppstår. Inte heller uppstår de spontant när människor handlar med varandra. I stället är de föremål för långa och utdragna processer där olika marknadsaktörer försöker skapa strukturer för att lösa problemet på ett sätt som gynnar just deras intressen. De kriterier som köpare och säljare sedan kommer överens om måste också godtas av alla parter, och det finns därför incitament att finna kriterier som uppfattas som objektiva. Därför finns det också incitament att delegera skapandet av kvalitetskriterier och kvalitetsgranskningen till en oberoende (eller till synes oberoende) tredje part, här benämnda marknadsteknokrater.

Ett exempel på ett informationsproblem som ger upphov till skapande av institutioner för hanterande av kvalitetsinformation är den svenska vetemarknaden i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet (Söderberg 2013). Under denna tid befann sig den svenska jordbrukssektorn i underläge gentemot en kvalitetsmässigt överlägsen importprodukt: det glutenrika vetet från andra delar av världen. De inhemska odlarna föredrog en vetesort med låg produktionskostnad och hög avkastning men med låg glutenhalt. Köparna däremot – den oligopoliserade kvarnindustrin – föredrog vete med hög glutenhalt, men de var bara villiga att betala ett högre pris för vete om de hade garantier för att vetet var av hög kvalitet. Att säkert mäta kvaliteten på stora mängder vete, och dessutom objektivt fastställa var gränserna mellan olika kvalitetsgrader skulle dras, var dock ett svårt problem. Följden blev att svenska odlare inte hade incitament att odla vete av högre kvalitet eftersom ett högre pris inte kunde betalas ut. En statlig utredning slog därför fast (Wohlin 1914, s 111) att kvalitetsfrågan var den viktigaste frågan att lösa för den svenska spannmålshandeln. Med uppkomsten av organiserade lantbruksrörelser, särskilt Svenska Allmänna Lantbrukssällskapet (SAL) 1917, fick kvarnarna en motpart att förhandla med för upprättandet av kvalitetskriterier. Under 1920-talet påbörjades en flerårig process för att komma överens om kriterier som bägge parter kunde ställa sig bakom. Svårigheterna att komma överens speglade köparnas och säljarnas incitament: representanter för köparna ville ställa hårdare kvalitetskraven än representanter för säljarna. Men det fanns också en teknisk dimension av problemet. Kvalitetstester utfördes exempelvis med mycket grova medel, såsom som vägning med ostandardiserade viktsystem. Dessa problem belyser varför det finns incitament att upprätta en tredje part som tar ansvar för upprättandet av objektiva kriterier samt innehar teknisk skicklighet för att utföra kvalitetsbestämningen.

2. Marknadsteknokrater

Marknadsteknokrater definieras som en grupp med erkänd expertis, auktoritet och status som oberoende tredje part och som erbjuder lösningar

på marknadsmisslyckanden. Marknadsteknokrater kan ta olika form men delar just dessa egenskaper. Denna grupp har, liksom marknaderna själva, varit föremål för en betydande historisk förändring. Exempelvis uppstod under medeltiden specialiserade köpmannadomare med uppgift att mildra problemet med säljare som överdrev kvaliteten på sina varor (Milgrom m fl 1990). Med framväxten av institutionaliserad vetenskap och särskilda professionsgrupper blev expertisen och den vetenskapliga objektiviteten legitimerande egenskaper för marknadsteknokrater (Söderberg 2013, s 18–20). På den svenska vetemarknaden kom informationsproblemet till sist att delegeras till marknadsteknokrater i form av spannmålskemister på stiftelsen Svenska Utsädesföreningen. Denna skapades i slutet av 1800-talet som en privat stiftelse i syfte att förbättra det svenska jordbrukets konkurrenskraft genom att höja kvaliteten på inhemskt spannmål, men kom till största delen att finansieras av staten. Stiftelsen hade lyckats etablera ett högt vetenskapligt anseende och var därför väl lämpad att bli erkänd som en oberoende tredje part av både kvarnar och jordbrukare. Efter skapandet av ett spannmålslaboratorium på stiftelsens högkvarter i Svalöf 1925 kunde man erbjuda bedömningar av kvalitet. Stiftelsen var villig att utöka sitt ansvarsområde och propagerade i lantbrukspressen (Åkerman 1927) för behovet av ett ”neutralt klassificeringsinstitut” för att försäkra att köparen fick tillräckligt med information för att kunna betala ut ett högre pris.

Med Utsädesföreningens laboratorium som ansvarigt för upprättandet av kvalitetskriterier och kontrollerande av varorna i enlighet med dessa, är det möjligt att detta klassificeringssystem i privat regi hade kunnat fortsätta länge. Men den ekonomiska depressionen och dess konsekvenser för jordbruksnäringen ledde till ett kraftigt ökande av statlig närvaro på vetemarknaden. Laboratoriet fick i stället uppgiften att kvalitetsbestämma inhemskt vete i ett ombyggt marknadssystem som syftade till fullständig importsubstitution. Både i privat och i statlig regi fyllde dock stiftelsen den marknadsteknokratiska rollen att som oberoende tredje part sköta en kritisk funktion i marknaden. Deras förmenta neutralitet och vetenskapliga expertis förlänade kvalitetsutlåtanden en auktoritet som de inte skulle ha haft om en direkt intresserad part hade producerat dem.

Men marknadsteknokrater kan också ha andra uppgifter. Ett annat exempel utgörs av centralbanker. Existensen av centralbanker kan inte härledas ur traditionella marknadsteorier. De flesta centralbanker i moderna länder började som privatägda och vinstdrivna banker men genomgick under århundraden och årtionden en institutionell evolution i riktning mot ett mer renodlat marknadsteknokratiskt ideal. Denna utveckling kan förklaras genom centralbankernas tidigare dualistiska natur som både uppehållare av vissa kritiska funktioner i penning- och kreditmarknaderna och som vinstdriven bank och konkurrent till andra banker. Denna spänning kan sägas ha utgjort ett nästan ”naturligt” utvecklingstryck på centralbankernas organisationsstruktur (Goodhart 1988). De marknadsteknokratiska funktionerna motiveras exempelvis av de ofta återkommande bankkriser-

na. Banksystemets instabila egenskaper, som tenderar att generera ständigt återkommande kriser, betraktas här som en form av marknadsmisslyckande. De återkommande kriserna krävde att någon lånade ut stora summor till banker i nöd för att stabilisera banksystemet. I praktiken skulle alltså en privat centralbank rädda sina konkurrenter, i stället för att låta dem gå under och därefter svälja deras marknadsandelar. Denna spänning mellan organisationsform och uppgift genererade ett incitament att omvandla centralbankväsendet till en icke-vinstdriven inrättning. Informationsproblem när det gäller säkerheten på sedlar och bankernas reserver gör också att det finns tendenser att centralisera både sedelutgivning och reservhållande. Men om detta monopol ligger i händerna på en vinstdriven organisation uppstår problem både med legitimitet samt potentiellt flera intressekonflikter. En renodling av centralbankernas marknadsteknokratiska uppgifter låg alltså i flera aktörers intresse (Söderberg 2013, s 122–124). Vilka uppgifter som ingår i centralbankens funktioner har förändrats över tid och möjligen kan man i de senaste årens centralbanksagerande ana ytterligare ny funktioner (Mehrling 2011). Detta är också ett exempel på hur marknader kan utvecklas över tid.

3. Marknadsteknokraternas egenintresse

Att acceptera att marknadsteknokrater har en praktisk funktion att uppfylla innebär inte att man måste upphöja dessa till rena tekniker och icke-intressenter. Deras legitimitet ligger i just förmågan att övertyga marknadsaktörer om sin objektiva och neutrala karaktär. När man studerar marknadsteknokrater i praktiken märker man dock snart att de ägnar sig åt strategiskt beteende som syftar till att expandera verksamheten. Inte minst är detta expansiva beteende en av anledningarna till att de identifierar marknadsmisslyckanden och försöker motivera olika aktörer att bekosta deras verksamhet. Men om marknadsteknokrater inte är i första hand vinstdrivna, vad är det då som motiverar dem? Denna fråga liknar den som diskuterats i *public choice*-litteraturen när det gäller byråkrater. Marknadsteknokrater uppvisar flera likheter med byråkrater, men har också en yrkesstolthet kopplad till utövande av sin expertis som vi i regel inte förknippar med byråkrater. Niskanen (1971) skrev att byråkrater drivs av flera olika motiv, såsom lön, kontorsbekvämligheter, prestige och makt. För enkelhetens skull lät Niskanen budgetmaximering vara en tillräckligt god indikator för alla dessa. Dock förnekade han inte att vissa byråkrater också kunde motiveras av idealet att förbättra samhället, även om de hade en tendens att tolka utvecklingen av den egna verksamheten som samhällsnytta. Marknadsteknokrater har ofta en starkare identifikation av utövandet av sin expertis som samhällsnytta. Utövandet av denna expertis är ofta kopplad till ökat inflytande och status i samhället. När det gäller centralbanker skrev exempelvis Friedman (1982) att prestige och känslan av att vara betydelsefull var den huvudsakliga drivkraften. Andra författare har

också betonat ledande centralbankstjänstemäns behov att öka prestige och inflytande (Singleton 2011).

Det finns här en problematisk aspekt av marknadsteknokraterna: å ena sidan fyller deras verksamhet en funktion, å andra sidan har de ett egenintresse. De ska därför inte betraktas som neutrala tekniker som oegennyttigt strävar efter att effektivisera marknader. De bör snarare betraktas som aktörer i egen rätt med vilja att omforma marknader och dra nytta av sin position. Detta är en del av den dynamik som driver förändringar i marknader.

4. Möjliga problem med marknadsteknokrater

Det finns flera skäl till varför marknadsteknokrater inte alltid uppfyller sin ideala roll. För det första öppnar marknadsteknokraternas egenintresse upp för en variant av det som i *public choice*-litteraturen går under namnet *regulatory capture*. Den stora skillnaden mot klassisk *public choice*-teori är dock att *public choice* betraktar regleringar och byråkrater som exogena i förhållande till marknaden. Marknadsteknokraterna bör snarare betraktas som endogena delar av marknadens evolutionsprocess.

När det gäller marknadsteknokraternas aktivitet finns risken att de kommer för nära någon av de kommersiella aktörerna på marknaden och utför sina funktioner på ett sätt som tenderar att gynna någon parts intresse. Det kan t ex röra sig om att göra kvalitetsskalor som favoriserar någon part, eller att systematiskt ge varor för höga kvalitetsutvärderingar. Ett exempel på detta är ett fall från 1950-talets Sverige om den svenska växtnäringsforskningens och försöksverksamhetens objektivitet (Söderberg 2013). Den stora mängden olika växtnäringspreparat, och deras osäkra effekt på produktionsresultaten, gjorde att det fanns behov av en objektiv utvärdering av de olika preparatens effekt – med andra ord av deras kvalitet. Den uppgiften kom huvudsakligen att skötas av statsanställda vetenskaps- och försöksmän placerade vid Statens försöksanstalt och vid olika försöksgårdar runt om i landet. Sedan andra världskriget hade dock relationerna mellan försökssystemet och de kartelliserade växtnäringsproducenterna växt sig allt starkare. Kartellen fick närvara vid möten då försöken skulle planeras, började finansiera en expanderande försöksverksamhet och gav ut en propagandatidskrift där ledande försöksmän skrev regelbundet. Försöksmännens utvärderingar användes aktivt av kartellen som försäljningsargument. Den nära kopplingen mellan försöksmännen och kartellen ledde dock till att de förras legitimitet urholkades. 1955 började deras objektivitet ifrågasättas. Anklagelser riktades mot försöksväsendet, att kvaliteten på kartellens produkter systematiskt överskattades i syfte att öka försäljningar. Misstankarna kulminerade i en statlig utredning (SOU 1960:30).

Capture kan vara så enkelt att en marknadsaktör – växtnäringskartellen i exemplet ovan – finansierar marknadsteknokraternas verksamhet. Med tiden kan en beroendesituation uppstå, där marknadsteknokraterna inte är villiga att utföra sina funktioner lika rigoröst som tidigare, eller ändrar sina

funktioner för att undvika att stöta sig med sin finansiär. En annan variant är s k *revolving doors*, där individer anställda i marknadsteknokratiska organisationer senare förväntar sig välbetalda arbeten i vinstdrivna företag. Detta kan göra att de under sin tid som marknadsteknokrater har incitament att agera på ett sätt som gynnar deras framtida arbetsgivare. Detta kan hänga ihop med en mer subtil form av *capture*, nämligen att marknadsteknokraterna och en grupp kommersiella marknadsaktörer delar samma kultur. Man tolkar omvärlden, problem och möjligheter på ett liknande sätt, vilket får konsekvenser för hur man utför de marknadsteknokratiska uppgifterna. I fallet ovan, t ex, var både växtnäringsforskarna och kartellen överens om de odelat positiva effekterna av ökat användande av växtnäringspreparat. Ett mer sentida exempel är anklagelser mot den amerikanska centralbanken, att den blivit alltför fokuserad på storbankernas välmående och att detta förändrat dess agerande på ett sätt som inte är i allmänhetens intresse (Huszar 2013).

Ett annat problem är när marknadsteknokratiska funktioner utförs av organisationer som inte har genomgått den metamorfos som exempelvis centralbanksväsendet har genomgått. Det faller sig naturligt att diskutera den uppmärksammade finanskrisen i USA 2007–09. Enligt den amerikanska regeringens finanskriskommission (Financial Crisis Inquiry Commission 2011, s xxv) kunde krisen inte ha uppstått utan medverkan av de s k kreditvärderingsinstituten. Dessa utförde en marknadsteknokratisk funktion: utvärderande av olika värdepappers kvalitet.

Kreditvärderingsinstitutens utveckling ger ett bra exempel på hur marknadstrukturer kan förändras genom interaktion mellan omständigheter och aktörer. Verksamheten har sin grund i ökningen av värdepapper utfärdade av företag i slutet av 1800-talet. Osäkerhet och brist på information gjorde att det fanns ett uppdämt behov av ett system för utvärdering. De två dominerande kreditutvärderingsinstituten Moody's och Standard & Poor's bildades 1909 respektive 1916 i syfte att exploatera denna vinstmöjlighet. Under de första decennierna förde verksamheten en undanskymd roll, innan kreditregleringarna på 1930-talet gjorde kreditutvärderingar obligatoriska. Men samma reglerings gradvisa nedmontering öppnade upp för ännu större expansion. 1980-talets explosion av nya värdepappersutgivare och uppkomsten av s k *junk bonds* ökade behovet av kvalitetsinformation. Dessutom började värdepapper allt mer ersätta traditionella banklån som finansieringskälla, vilket ytterligare ökade efterfrågan på kreditutvärderingsinstitutens tjänster (Sinclair, s 5, 23–26).

Vid tiden för skapandet av finanskrisen 2007–09 var kreditutvärderingsinstituten en central del av informationshanteringen på finansmarknaden – det som enligt dominerande marknadsteorier ska vara en automatiskt inbyggd del av marknaden. Denna informationshantering sköttes dock undermåligt och resultatet var att mycket riskabla tillgångar som gavs höga kvalitetsutlåtanden handlades som högkvalitativa i stor volym. Under tiden investerade allt fler bolag och privatpersoner betydande summor i

dessa lågkvalitativa värdepapper. Kreditvärderingsbolagen kan betraktas som hybridiserade marknadsteknokrater, på gränsen mellan privata och allmänna, liksom centralbanker en gång var. Men där centralbanker utvecklades till en allmän institution, och närmare definitionen av marknadsteknokrater, fastnade kreditvärderingsinstitutet någonstans mitt emellan. Detta kan delvis förklara deras medverkan i finanskrisen. Enligt Kriskommissionen fanns flera skäl till kreditvärderingsinstitutets problematiska behandling av informationen, flera av dem direkt kopplade till institutens vinstmaximerande beteende och inbördes konkurrens om marknadsandelar. Eftersom vinsten ökade med volymen av värderade värdepapper fanns incitament att maximera volymen. Samtidigt ville man hålla kostnaderna nere och personalstyrkan ansvarig för analys expanderade inte. Resultatet blev en underdimensionerad arbetsstyrka som urholkade institutets möjligheter att bedöma kvalitet tillförlitligt. Men problemen gick djupare än så. Eftersom institutens inkomster framför allt genererades av avgifter betalade av utgivarna av de bedömda värdepappren själva, leddes man enligt kriskommissionen till att ge bättre utvärderingar i syfte att inte förlora värdefulla kunder. Detta var i efterhand en allvarlig felkonstruktion i systemet. Individer anställda i kreditvärderingsinstitutet hade också en tendens att lämna institutet för tjänster hos de kunder i ett typexempel på *revolving doors* (Financial Crisis Inquiry Commission 2011, s 149–150).

Flera av dessa faktorer kan rimligen påverka även institutioner som är mer renodlade exempel på marknadsteknokrater, men verkar ha en tendens att amplificeras i en vinstdriven organisation. Jämförelsen med centralbanksväsendets utveckling bort från vinstmaximering ger därför vid handen att en synnerligen angelägen forskningsuppgift är att undersöka hur och varför fungerande marknadsteknokratiska strukturer uppstår och under vilka omständigheter denna process hindras.

5. Avslutning

Denna artikel har tagit sin utgångspunkt i Schumpeters tanke om evolution som det mest fundamentala draget i det kapitalistiska systemet. Slutsatsen är att marknader måste studeras som historiska system som inte fungerar på samma sätt oberoende av tidpunkt. Särskilda grupper som fyller kritiska funktioner i marknaders funktionssätt etablerar sig och förändrar detta funktionssätt i samverkan och konflikt med andra aktörer på marknaden. Marknadsteknokrater är en av grupperna av aktörer i denna förändringsdynamik, en grupp som finns på många olika marknader men som utför liknande uppgifter i syfte att lösa eller mildra effekterna av marknadsmisslyckanden. Detta gör att tid och endogena förändringar i marknaden inte går att abstrahera bort utan att missa en avgörande aspekt av marknadens sätt att utvecklas. Detta hänger ihop med insikten att marknaden inte automatiskt utvecklar sin egen infrastruktur. Infrastrukturen, inklusive de marknadsteknokrater som sköter den och utför funktioner i den, kan utvecklas på

olika sätt och fungera olika väl beroende på kontext och utvecklingsbana. I den mån marknaden kan betraktas som ett informationssystem, som Hayek tänkte sig, är det ett informationssystem som ständigt befinner sig i konstant behov av att utvecklas i en process som är långt ifrån automatisk.

Akerlof, G (1970), "The Market for 'Lemons': Quality Uncertainty and the Market Mechanism", *Quarterly Journal of Economics*, vol 84, s 488–500.

Akerlof, G (2001), "Writing the 'The Market for Lemons': A Personal and Interpretive Essay", prisföreläsning, www.nobel-prize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2001/akerlof-article.html.

Bator, F (1958), "The Anatomy of Market Failure", *Quarterly Journal of Economics*, vol 72, s 351–379.

Butos, W N (1985), "Hayek and General Equilibrium Analysis", *Southern Economic Journal*, vol 52, s 332–343.

Coase, R (1960), "The Problem of Social Cost", *Journal of Law and Economics*, vol 3, s 1–44.

Coase, R (1988), *The Firm, the Market and the Law*, University of Chicago Press, Chicago, IL.

De Vroey, M (1999), "The Marshallian Market and the Walrasian Economy: Two Incompatible Bedfellows", *Scottish Journal of Political Economy*, vol 46, s 319–338.

Goodhart, C (1988), *The Evolution of Central Banks*, MIT Press, Cambridge, MA.

Financial Crisis Inquiry Commission (2011), *The Financial Crisis Inquiry Report*, Public Affairs, New York, NY.

Fliegstein, N (2001), *The Architecture of Markets*, Princeton University Press, Princeton, NJ.

Frank, R och B Bernanke (2009), *Principles of Microeconomics*, McGraw-Hill, Boston, MA.

Friedman, M (1982), "Monetary Policy: Theory and Practice", *Journal of Money, Credit, and Banking*, vol 14, s 98–118.

Furubotn, E G och S Pejovich (1972), "Property Rights and Economic Theory: A Survey of Recent Literature", *Journal of Economic Literature*, vol 10, s 1137–1162.

Hayek, F A (1937), "Economics and Knowledge", *Economica*, vol 4, s 33–54.

Hayek, F A (1945), "The Use of Knowledge in Society", *American Economic Review*, vol 35, s 519–530.

Hayek, F A (1982), *Law, Legislation, and Liberty*, vol 2, Routledge, London.

Hayek, F A (2002), "Competition as a Discovery Procedure", *Quarterly Journal of Austrian*

Economics, vol 5, s 9–23.

Huszar, A (2013), "Confessions of a Quantitative Easer", *Wall Street Journal*, 11 november 2013.

Keen, S (2011), *Debunking Economics*, Zed Books, London.

Knorr-Cetina, K och A Preda (2005), *The Sociology of Financial Markets*, Oxford University Press, Oxford.

Mehrling, P (2011), *The New Lombard Street*, Princeton University Press, Princeton, NJ.

Milgrom, P R, D C North och B R Weingast (1990), "The Role of Institutions in the Revival of Trade: The Law Merchant, Private Judges, and the Champagne Fairs", *Economics and Politics*, vol 2, s 1–23.

Niskanen, W (1971), *Bureaucracy and Representative Government*, Aldine, Chicago, IL.

North, D C (1977), "Markets and Other Allocation Systems in History", *Journal of European Economic History*, vol 6, s 703–716.

Schumpeter, J (1976), *Capitalism, Socialism, and Democracy*, Harper Perennial, New York, NY.

Sinclair, T (2005), *The New Masters of Capital: American Bond Rating Agencies and the Politics of Creditworthiness*, Cornell University Press, New York, NY.

Singleton, J (2011), *Central Banking in the Twentieth Century*, Cambridge University Press, Cambridge.

SOU 1960:30, *Objektiviteten vid forskning och försök på växtnärsområdet*, utredning.

Söderberg, G (2013), *Constructing Invisible Hands: Market Technocrats in Sweden 1880–2000*, doktorsavhandling, Ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala universitet.

Walker, D (2001), "A Factual Account of the Functioning of the Nineteenth-Century Paris Bourse", *European Journal of the History of Economic Thought*, vol 8, s 186–207.

Wohlin, N (1914), *Det svenska jordbrukets inrikes avsättningsförhållanden*, Norstedt, Stockholm.

Zaloom, C (2006), *Out of the Pits: Traders and Technology from Chicago to London*, University of Chicago Press, Chicago, IL.

Åkerman, Å (1927), "Klassificering av vårvete", *Landtmannen*, 3 december 1927.

REFERENSER